

TESTIDE KLASSIFIKATSIOONIST

Kalju Toim

Artiklis tutvustatakse ja põhjendatakse TÜ psühhodiagnostika laboratooriumis kasutatavat testide klassifikatsiooni. Klassifikatsioon toimub põhiliselt kolmelt aluselt: 1) mõõdetav nähtus, 2) mõõdetav populatsioon, 3) mõõtmisprotseduur.

Inimeste individuaalsete erinevuste mõõtmise (psühhomeetria) üks algatajatest on F. Galton. Ta rajas Londonis 1882. a. antropoloogialaboratooriumi. Olles oma teoreetilistelt vaadetelt sotsiaaldarvinist, leiab Galton, et inimsugu võib parandada samal teel, nagu toimub hobuste või koerte tõu aretamine. Selle idee praktiliseks realiseerimiseks oli tarvis välja töötada täpsed meetodid inimpsüühika mõõtmiseks. W. Wundti laboratooriumis (asutatud 1879. a.) oli välja töötatud hulk täpseid meetodeid lihtsamate psüühiliste funktsioonide mõõtmiseks. Kuigi Wundt uuris psüühiliste protsesside üldisi seaduspärasusi ega võtnud vaatluse alla inimeste individuaalseid iseärasusi, sobisid tema meetodid ka inimeste eripära mõõtmiseks. F. Galton võttis need meetodid üle ja lõi omalt poolt juurde uusi. Lähtudes psüühiliste omaduste normaalse jaotuvuse ideest, töötas ta välja psühhomeetria põhialused.

Galtoni lähim kaastöötaja James McKeen Cattell avaldas ajakirjas "Mind" 1890, nr. 15 artikli "Vaimsed testid ja mõõtmised" (*Mental tests and measurements*). Artiklis on toodud 50 testi näidet. Testid mõõdavad lihtsamaid psüühilisi funktsioone, nagu nägemis- ja kuulmistundlikkus, värvide nimetamise kiirus, reaktsiooniaeg, eteloetud arvuderea kordamine jne. Cattell lähtus Galtoni kontseptsioonist, et inimese vaimse arengu tase sõltub suurel määral kõige lihtsamatest psüühilistest protsessidest: nägemine, kuulmine, tähelepanu, meeldejäätmine, meelespidamine, meeldetuletamine. Kuna nende protsesside mõõtmise testid olid küllalt lihtsad, siis ei püütudki konstrueerida keerulisemaid meetodeid inimese arengutaseme mõõtmiseks. Cattelli artiklist selgub, mida ta mõtleb vaimse testi all. See on mingi konkreetse psüühilise funktsiooni või selle omaduse mõõtmine vahend. Vaimsed testid mõõdavad vaimseid võimeid. Vaimsete võimete kogum määrab aga üldise vaimse arengu e. intelligentsuse taseme.

Praegu on testi mõiste laiem. Testimine ei piirdu vaimse e. intellektuaalse võimekuse mõõtmisega, vaid mõõdetakse kõiki psüühilisi

nähtusi. Mõnikord on neid mõõtmisvahendeid nimetatud psühholoogilisteks testideks. Selle kõrval peaksid olema ka pedagoogilised, meditsiinilised, spordialased jne. testid. Selle liigituse liikmed ei välista üksteist. Sest pedagoogikas, meditsiinis ja sporditegevuses kasutatakse ka nn. psühholoogilisi teste. Mitmed autorid kasutavad sõna *vaimne* laiemas tähenduses. Vaimne on kõik see, mis ei ole kehaline e. füüsiline. Kõik psüühilised nähtused on vaimsed. Psüühilisi nähtusi uurivad testid on seega vaimsed testid ja nendele vastanduvad füüsilised testid. Vaimsete hulka tuleb arvata ka psühhofüsioloogilised ja psühhomotoorsed testid. Laias tähenduses kasutatakse terminit *vaimne* Nebraska ülikooli instituudis (*The Buros Institute of Mental Measurements*). Instituut annab välja vaimse mõõtmise aastaraamatuid [Mitchell, 1985]. Siin kasutatud testide kataloogi 17 põhikategooria hulgas on võimete testide kõrval ka jõudlustestid, motoorsed, sensomotoorsed testid, neuropsühholoogilised, isiksuse ja sotsiaalsed testid.

K. Gurevitsi toimetatud psühhodiagnostika käsiraamatus tutvustatakse intelligentsustesti näitena Binet' testisarja ja selle modifikatsioone. Hiljem lisatakse sellele intelligentsuse grupitestide ja mitteverbaalsete (nn. kultuurivabade) testide käsitus. Teise testirühmana vaadeldakse spetsiaalvõimete ja jõudluste (viimase all peetakse silmas nii õppimis-, treeningu- kui ka professionaalset jõudlust).

Kolmanda rühma moodustavad **isiksusetestid**, mis jagunevad omakorda enesearuande küsimustikeks, situatsiooni- ja projektiiv-testideks [Гуревич, 1981, lk. 40 – 49].

A. Bodaljovi ja V. Stolini õpikus on esitatud psühhodiagnostiliste protseduuride (testide) klassifikatsioon kolmelt aluselt. Esiteks vastavalt sellele, kas testiülesannetel on üks õige vastus (konvergentne mõtlemine) või on testiülesanded sellised, kus pole õigeid ega valesid vastuseid, vastata võib mitut moodi (divergentne mõtlemine). Esimesse rühma kuuluvad intelligentsus-, erivõimete ja jõudlustestid, teise rühma aga isiksusetestid.

Teiseks võib psühhodiagnostika meetodeid jaotada vastavalt infokandjale verbaalseks või mitteverbaalseks. Viimasel juhul on infokandjaks asjad, kujundid, pildid, joonised, arvud. Esimesed eeldavad sügavat keele tundmist, teisel juhul on tarvis keeleoskust vaid instruksiooni mõistmiseks.

Kolmandaks liigitatakse meetodikaid vastavalt nende aluseks olevale meetodilisele printsiibile: 1) objektiivsed testid; 2) standardiseeritud enesearuandetestid, mille hulka kuuluvad a) testid-küsimustikud (valikvastuselised), b) lahtised küsimustikud (omavastusküsimustikud), c) skaalatehnikad (analoogilised semantilise diferentsiaaliga), d) indiviidile orienteeritud (ideograafilised) tehnikad (analoogilised G. Kelly konstruktsiooni testiga); 3) projektiivtehnika: 4)

dialogiline (interaktiivne) tehnika (vestlus, intervjuu, diagnostilised mängud) [Bodelew, Stolin, 1987, lk. 10 – 13].

Praktiline on, kui vaimsete testide klassifikatsiooni aluseks võtta psüühiliste nähtuste klassifikatsioon. Kõige jämedama liigituse järgi on kolme liiki psüühilisi nähtusi: psüühilised protsessid, seisundid ja omadused. Nii saame ka kolme liiki teste. Psüühiliste protsessidega seotud teste võiksime nimetada funktsionaalsete võimete testideks, siia kuuluvad sensoorse tundlikkuse mõõtmise, sensomotorsete reaktsioonide kiiruse määramise, taju täpsuse jt. testid. Funktsionaalsed võimed on elementaarsed ega toimi kunagi isoleeritult. Elementaarvõimed koonduvad kompleksvõimeteks. Mitmed kompleksvõimed on spetsiaalse tegevuse aluseks — musikaalsus, kujutava kunsti, matemaatiline, malemängu võime. Tunnetusprotsessidega seotud võimeid nimetatakse tavaliselt üldvõimeteks. Üldvõimed on kõikide tegevusalade puhul vajalikud. Üldvõimekus on intelligentsuse sünonüüm.

Psüühilisi seisundeid ja omadusi mõõtvaid teste on hakatud nimetama isiksusetestideks [Анастаси, 1982; Heiss, 1963; Kline, 1986]. Nii jagunevad vaimsed testid 1) võimete ja intelligentsus- ning 2) isiksusetestideks. Traditsiooniliselt loetakse aga intelligentsust nagu teisiigi kompleksvõimeid isiksuse omadusteks. Nii ei saa isiksust võimetele vastandada. R. Meili [1955] on püüdnud olla täpsem. Ta jaotab testid võimete ja karakteritestideks (viimased mõõdavad nii karakteri- kui ka temperamendiomadusi). Peale võimete, karakteri ja temperamendi kuulub psüühiliste omaduste hulka inimeste suundus (huvid, kalduvused, suhtumised, väärtusorientatsioonid, arvamused, tõekspidamised ja motiivid). Neid omadusi mõõtvaid teste vaadeldakse H. Garretti ja M. Schnecki monograafias [1933] isiksuse ja temperamendi mõõtmist käsitlevas peatükis. A. Anastasi käsiraamatus [Анастаси, 1982] on viies osa pühendatud isiksusetestidele, üks peatükk sellest tutvustab huvide, hoiakute ja väärtuste mõõtmist. R. Meili õpikus [1955] on inimese suunduse elemente mõõtvad testid liigitatud karakteridiagnostika meetodite hulka.

Mõned autorid arvavad psüühiliste omaduste hulka ka inimeste kogemusliku sfääri: teadmised, oskused, vilumused ja harjumused [Платонов, 1972]. Inimeste kogemused seostatakse tavaliselt pedagoogika ja kooliga. H. Garretti ja M. Schnecki monograafias [1933] on kogemusi mõõtvaid teste nimetatud pedagoogilise jõudluse testideks (*tests of educational achievement*). R. Heissi käsiraamatus [1963] nimetatakse neid teste koolitestideks (*Schultests*). R. Meili õpikus [1955] ei puudutata jõudlustest, sest õpikus käsitletakse psühholoogilisi, mitte aga pedagoogilisi teste. A. Anastasi [Анастаси, 1982] käsiraamatus on eri peatükk pühendatud hariduse testimisele. Siin häidatakse võimete ja teadmiste, oskuste, vilumuste vastastikust seost. Vaadeldakse ka üldist jõudlust, mis ei kattu koolijõudlusega.

Sama käsitlus on ka J. Mitchelli aastaraamatus [1985].

Nähtavasti ei ole otstarbekas kõiki vaimseid teste suruda kahte põhikategooriasse — võimete ja karakteri-temperamentidest. Tartu Ülikooli psühhodiagnostikalaboratooriumis on testid mõõtmisobjekti järgi jaotatud kümneks põhiliigiks.

Tabel 1

Testide liigitamine mõõtmisobjekti järgi
(Mida test mõõdab?)

1. Psühhofüsiotest — *psychophysiological test, psychophysiologicaler Test*
2. Psühhomotoorikatest — *psycho-motoric test, psychomotorischer Test*
3. Tunnetustest — *cognitive test, Erkenntnistest*
4. Loovustest — *creative test, Kreativitätstest*
5. Psühhohoiseunditest — *test of psychic state, Erlebniszustandstest*
6. Suundustest — *attitude test jt., Gerichtheitstest*
7. Kogemustest — *experience test, Erfahrungstest*
8. Karakteri- ja temperamentidest — *character and temperament test, Charakter und Temperament Test*
9. Käitumise ja sotsiaalsete suhete testid — *tests of behavior and social relations*
10. Muud testid

Kolmanda, kuuenda, seitsmenda kategooria nimetused ei ole kirjanduses kasutusel olnud, nimetused on võõrkeeltesse meie tõlgitud. Ülejäänud kategooriate nimetused on võetud kirjandusest. Klassifitseerimisel on kinni peetud psüühiliste nähtuste liigitusest. Esimesed neli kategooriat on seotud psüühiliste protsessidega, viies psüühiliste seisunditega, kuues kuni üheksas testikategooria mõõdavad isiksuseomadusi. Kategooriad on oma mahult väga erinevad. Labori profiili seisukohalt on kõige tähtsamad (3) tunnetustest, (6) suundustest, (8) karakteri- ja temperamentidest. Need kategooriad on jaotatud alaliikideks.

Käesoleva sajandi kolmekümnendate aastate keskpaigaks oli tunnetusprotsesside mõõtmine juba väga laialt levinud. Olid välja töötatud mitmed testipatareid ja -sarjad, nagu Binet'-Simoni testisari ja selle modifikatsioonid, armee alfa- ja beetatest, Thorndike'i CAVD- ja CAVDI-test, rahvuslik intelligentsustest, C. Thomsoni *Northumberland Mental Tests* jt.

L. Thurstone valis varasematest testidest suure hulga allteste, arvutas kõikide testiülesannete vahelised korrelatsioonikordajad, faktorialiseeris tulemused. Faktoranalüüs tõi välja 7 olulise laadungiga primaarfaktorit. Thurstone lõi nn. mitmefaktorilise intelligentsuse

teooria, mille järgi üldintelligentsust pole olemas, on vaid 7 primaarvõime kombinatsioonid. Oma teooria tõestuseks koostas ta PMA-testi (*Primary Mental Ability* [1935], milles alltestid pidid olema üksteisest sõltumatud. Hilisemad uurimused on näidanud, et üksteisest täiesti sõltumatuid teste pole olemas. Kõikide testide täitmise edukus sõltub nii generaalfaktorist kui ka grupifaktorist. Thurstone'i 7 primaarfaktori nimetused on tänapäevani käibel: 1) P (*perception*) — taju kiirus ja täpsus; 2) S (*spacial*) — spatsiaalne faktor, ruumiline kujutus; 3) N (*numerical*) — numbriline e. arvutamiskfaktor, aritmeetiliste tehete sooritamine, ülesannete lahendamine; 4) V (*verbal*) — verbaalne faktor, kõne mõistmine; 5) W (*words fluence*) — kõne voolavus, sõnade kiire meenutamine ja väljaütlemine; 6) M (*memory*) — meeldejäätmine, meespidamine ja meeldetuletamine; 7) R (*reasoning*) — arutlemise, mõtlemise faktor.

P.E. Vernoni intelligentsuse struktuuri hierarhilise teooria järgi on kõikidele inimestele omane teatud üldintelligentsuse tase, teiseks verbaalse ja mitteverbaalse intelligentsuse tase ja lõpuks veel üksikute primaarvõimete tasemed, mida mõõdetakse alltestide abil. Selle mudeli järgi on üles ehitatud näiteks WISC (*Wechsler Intelligence Scale for Children*) ja WAIS (*Wechsler Adult Intelligence Scale*).

Tartu Ülikooli psühholoogilaboris on liigitatud tunnetusteste kümnesse rühma.

Tabel 2

Tunnetustestide liigid

1. Tähelepanutest
2. Mälutest
3. Taju kiiruse ja täpsuse test
4. Kujutusvõimetest
5. Kõne mõistmise test
6. Kõnelemise (kõne voolavuse) test
7. Arvutustest
8. Verbaalse mõtlemise test
9. Mitteverbaalse mõtlemise test
10. Intelligentsusetest

Siinesitatud liigitus hõlmab kõiki ülalkirjeldatud tunnetusvõimete teste. Kõik need testiliigid võivad olla intelligentsuse struktuuri testi alatestiks, kuid nad on kasutatavad ka üksiktestina.

Suundustestid on samuti liigitatud kümneks alaliigiks. Mõni alaliik on väga üldine, nagu huvitest või hoiakutest, teine aga küllalt konkreetne, nagu agressioonitest, riskikalduvustest jt.

Suundustestide liigid

1. Enesehinnangutest
2. Väärtustest
3. Huvitest
4. Motivatsioonitest
5. Jõudlusmotiivi- ja nõudlusnivoostest
6. Hoiakutest (*attitude, rating, opinion scales*)
7. Agressioonitest
8. Internaalsus-eksternaalsustest
9. Riskikalduvustest
10. Muu

Praktilisel kaalutlusel ei ole rangelt kinni peetud liigituse reeglitest. Nii peaks jõudlusmotiivitest kuuluma motivatsioonitesti alla. Siin tuuakse jõudlusmotiivitest eri liigina välja sellepärast, et need on meie uurimistöö praegusel etapil sagedasemad kui teised.

Karakter- ja temperamendi mõõtmine võib olla kas dimensiooniline või tüpoloogiline. Esimesel juhul oletatakse, et mõõdetavad omadused on kõikidel inimestel olemas, kuid eri inimestel erisuguse tugevusega. Sellelt seisukohalt lähtub Eysencki ENL test, Cattelli 16 PF test ja väga paljud teised. Tüpoloogilise lähenemise näiteks on Kretschmeri temperamendikäsitlus.

G. Allport jaotab isiksusejooned motivatsiooniliseks ja instrumentaalseks. Motivatsioonijoonete mõõtmiseks kasutatakse suundustesti, instrumentaaljoonete mõõtmiseks aga tegevus- ja kognitiivstiili testi. Karakteri- ja temperamenditestide hulka on arvatud ka komplekside, kutsesobivuse ja sotsiaalse pertseptsiooni testid.

Karakter- ja temperamenditestid

1. Temperamendi- ja karakterijoonete test
2. Isiksuse tüpoloogiate test
3. Tegevus- ja kognitiivstiili test
4. Komplekside test
5. Kutsesobivustest
6. Sotsiaalse pertseptsiooni test
7. Muu

Testide liigitamise aluseks võib olla nii mõõdetav psüühiline nähtus kui ka see, keda me mõõdame (mõõtmispopulatsioon). Väga harva on teste, mis oleksid kasutatavad kõikide inimeste puhul. Kõigepealt tuleb populatsioone diferentseerida vanuseastmete järgi.

A. Anastasi käsitleb populatsiooni probleemi oma käsiraamatu küm-
nendas peatükis [Анастаси, lk. 234 – 263]. Väikelaste (1 – 18 kuud)
testid mõõdavad peamiselt sensoorseid ja psühhomotoorseid reakt-
sioone. Kasutatakse laste hooldajate vaatlusandmete skaleerimist,
küsitletakse laste hooldajaid. Koolieelikute (kuni 60 kuu vanused)
testimisel lisanduvad psühhomotoorika mõõtmisele laste loomingu-
liste võimete mõõtmine, instruksioonitestide täitmine, lihtsamate
tunnetusprotsesside mõõtmine. Ka nooremate klasside õpilaste tes-
tiülesanded erinevad nii sisult kui ka vormilt vanemate õpilaste üles-
annetest. Mõnevõrra erisuguseid teste tuleb kasutada ka üliõpilaste,
täiskasvanud töötajate ja pensionäride testimiseks. Testiülesanded
peavad olema valitud nii, et nad kõige tugevamini motiveeriksid
vastavas eas olevaid inimesi ülesandeid täitma.

Tabel 5

Testiliigid vanuseastmete järgi
(Keda test mõõdab?)

1. Väikelapsetest
2. Koolieelikutest
3. Algkooliõpilasetest
4. Keskkooliõpilasetest
5. Gümnaasiumitest
6. Üliõpilasetest
7. Täiskasvanutest
8. Pensionäritest
9. Mnn

Tekib küsimus, kas elukutserühmi võib ka lugeda testitava-
teks eripopulatsioonideks. Anastasi sellist klassifikatsiooni ei anna.
Karakter- ja temperamenditestide rubriigis tõime ühe liigina esile
kutsesobivustesti. Selle testiga tehakse kindlaks, kuivõrd indiviidi ka-
rakteriomadused vastavad elukutsete nõuetele. Aga kas on ka teste,
mida kasutatakse põhiliselt ühe elukutserühma piires konkreetse
isiku elukutselise individuaalsuse kindlakstegemiseks? Selliseid teste
on olemas, näit. MAN (Mina arvan nii) — õpetaja juhtimisstiili
kindlakstegemise test. Seda laadi teste võiks olla palju rohkem.

Tabel 6

Testiliigid elukutserühmade järgi
(Keda test mõõdab?)

1. Õpetajatest
2. Tippjuhütest
3. Keskjuhütest

4. Meedikutest
5. Teadlastest
6. Psühholoogitest
7. Sportlastest
8. Kaubandustöötajatest
9. Teenindustöötajatest
10. Muu

Eripopulatsioonidest on Anastasi [Анастаси, 1982] käsitletud füüsiliste puuetega inimeste teste (pimedad, kurdid, kõnemotoorsete häiretega ja ortopeediliste puuetega inimesed). Samuti on tähelepanu juhitud kultuuride erinevuste mõõtmisele.

Tabel 7

Testiliigid eripopulatsioonide järgi
(Keda test mõõdab?)

1. Füüsiliste puuetega inimese test
2. Kroonilise haige test
3. Oligofreenikutest
4. Neurootikutest
5. Psühhopaaditest
6. Psühhootikutest
7. Raskesti kasvatatava lapse test
8. Õigusrikkujatest
9. Etniliste gruppide test

Psühhodiagnostika õpikutes ja käsiraamatutes liigitatakse teste vastavalt testimise protseduurile 1) jõudlusteks, 2) küsimustikuks, 3) objektiivtestiks ja 4) projektiivtestiks.

Jõudlustest (*Achievement test, Leistungstest*) on loomult selline, et testitaval lastakse täita mitmeid ülesandeid või teha mingit (kas füüsilist või vaimset) tööd ja testi tulemusena registreeritakse selle tegevuse jõudlus. Tavaliselt on kõik psühhomotoorikatestid, teadmiste, oskuste ja vilumuste testid ning tunnetus- ja loovustestid oma protseduurilt jõudlustestid. Mõnes õpikus eristatakse üld- ja koolijõudlustestide.

Küsimustik (*Questionnaire, Inventory, Self-report test, Fragebogen*) on protseduurilt sellised, et testitav vastab talle esitatud küsimustele. Kuna ta annab vastuseid iseenda kohta, siis nimetatakse seda liiki protseduuri ka subjektiivseks testimiseks. Küsimustik on objektiivne vaid siis, kui vastajaks ei ole uuritav isik ise, vaid keegi teine, kes uuritavat isikut hästi tunneb. Küsimustike abil mõõdetakse uuritava isiku suundust, karakterit ja temperamenti. Küsimustiku abil võib mõõta ka võimeid, kuid seda tehakse harva.

Objektiivtest (*objectiv test*) mõõdab kas verbaalset, mittever-

baalset, sotsiaalset või individuaalset käitumist ilma ekspertide arvamusel või enesehinnanguta. Objektiivtesti puhul luuakse spetsiaalne mikrostruktuur, mis loob soodsad tingimused isiksuse uuritavateomaduste ilmnemiseks. Katseisik ei tohi olla teadlik sellest, mida tema juures uuritakse. Tõeline uurimiseesmärk tuleb maskeerida. Sõnade nimetamise testi puhul öeldakse talle, et uuritakse kõne kiirust, kuid tegelikult registreeritakse just sõnade sisu ja tehakse selle põhjal järeldused tema huvide ja mitmesuguste muude isiksuseomaduste kohta. Väga huvitavaks objektiivtestiks on vabaassotsiatsioonikatse diskreetne vorm. KI-1 tuleb vastata stiimulsõnale esimese pähe tulev sõnaga. Vaheldumisi neutraalsete stiimulitega esitatakse kriitilisi stiimuleid. Nii tekitatakse ootamatuse situatsioon, mis ei võimalda katseisikul ennast ilustama hakata. Assotsiatsioonikatseid objektiivse isiksusetestina kasutas esmakordselt F. Galton [1879]. Seda on kasutatud ka TÜ psühholoogia kateedris [Toim, 1981].

R. Cattell näitab, et isiksuse kohta saadakse andmeid kolmel teel: 1) igapäevaelu vaatlusandmed (L-andmed), 2) enesearuande küsimustiku kaudu (Q-andmed) ja 3) objektiivtesti abil (T-andmed) [Cattell, Warburton, 1967].

Objektiivsete isksusetistidena kasutatakse mitmesuguseid taju- ja tähelepanuteste, Uzmadze hoiakuteste, mis arvestavad taju illusioonide iseärasusi. Siia kuulub ka ajataju täpsuse uurimine ja kõikvõimalikud psühhofüsioloogiameetodid. Objektiivtestidega mõõdetakse kõiki psüühilisi omadusi [Toim, 1983, lk. 5 - 14].

Projektiivtestid on sarnased objektiivtestidega. Ka siin lastakse katseisikul lahendada ülesandeid, millel pole otsest seost uuritava nähtusega. Näiteks esitatakse testitavale tindiplekitaolisi kujundeid ja ta peab ütleva, mida ta kujundites näeb (mis asjad meenuvad kujundite vaatlemisel). Jääb mulje, et mõõdetakse fantaasiat, kuid tegelikult antakse testitulemuste põhjal isiksusele terviklik hinnang. Erinevus projektiiv- ja objektiivtesti vahel on selles, et projektiivtestid lähtuvad oletusest, et katseisik projitseerib ennast testisituatsiooni ja tema poolt antud lahenduses peegelduvad tema alateadvuslikud tendentsid, millest ta ise ei pruugi teadlik olla [Toim, 1983].

Termini *projektiivtest* võttis 1939. aastal tarvitusele L. Frank. Terminiga tähistati objektiivtesti, mis tuginevad isiksuse projektsiooni nähtusele. Esimesena on seda nähtust kirjeldanud S. Freud. Isiksuse projektsiooni nähtus on S. Freudi järgi üks *ego* kaitsemehhanisme. Tänapäeval on selle projektsiooni mõiste kõrval veel teisigi — atribuutivne, autistlik ja ratsionaliseeriv projektsioon. Hoolimata projektsiooni mõiste mitmetähenduslikkusest, on siiski märkimisväärne üksmeel selles, milliseid teste tuleb lugeda projektiivseks [Hörmann, 1963, lk. 72 - 77; Соколова, 1980, lk. 44 - 57].

Testitavalt nõutava psüühilise aktiivsuse alusel jaotatakse projektiivtestid nelja põhirühma: 1) hinnangutest, mille alaliigiks on

valik- ja soovtest; 2) kujundus- e. konstruktiivtest, mida võiks nimetada ka loomingutestiks; 3) mõistmis- e. tõlgendustest; 4) assotsiatsioonitest [Lückert, 1958, lk. 202; Toim, 1983, lk. 16 – 23].

Üldiselt kasutatakse projektiivtesti psüühiliste omaduste diagnoosimiseks, kuid ta iseloomustab mõnevõrra ka psüühilisi protsesse ja seisundeid. Projektiivtesti põhirühmade protseduurilised nimetused kehtivad sama hästi ka objektiivtesti kohta. Kas hinnangu-, kujundus-, assotsiatsiooni- või mõistmistest on projektiivne või mitte, sõltub testiülesannete sisust ja tõlgenduse iseärasusest, mitte testimise protseduurist.

Testide protseduuriliste iseärasuste paljususe tõttu ei mahu kõik testid eespool nimetatud neljaliikmelisse klassifikatsiooni (jõudlus-, objektiiv- ja projektiivtest ning küsimustik). Praktiliselt on otstarbekas rühmitada teste protseduuri järgi väiksemateks rühmadeks.

Tabel 8

Testiliigid protseduuri järgi

1. Käsitlustest (*performance test, Handlungstest*) — esemelik ülesannete täitmine (piltide või reaalse tegevusega opereerimise teel)
2. Õige-väär-küsimustik (*true-false questionnaire, Wahr-Falsch Fragebogen*)
3. Kahelisvalikküsimustik (*alternate response questionnaire, Ja-Nein Fragebogen*)
4. Mitmikvalikküsimustik (*multiple-choice questionnaire, Mehrfach-Wahl Fragebogen*)
5. Omavastusküsimustik (*free-response questionnaire, Freie Antwortung Fragebogen*) sisaldab küsimusi, milles vastusvariante pole ette antud, KI mõtleb vastuse välja.
6. Väitehindamisküsimustik — iga väidet tuleb hinnata kehtivuse järgi hindaja suhtes (nt. Böttcheri INR A küsimustikus tuleb hinnata 7 palliga)
7. Ankeet (*enquete*) erineb isiksuseküsimustikest selle poolest, et ta on standardiseerimata ja iga küsimus on tervikinformatsiooni kandja. Isiksuseküsimustikes mõõdavad paljud küsimused ühte ja sama omadust, arvestatakse positiivsete vastuste summat, mitte iga küsimust
8. Esseetest (*essay test, Kurzaufsatz-Test*) — vastus esitatakse mini-kirjandi kujul
9. Täiendustest (*completion test, Ergänzungs-Test*) — testi ülesanded nõuavad sõna, lause, tabeli või joonistuse lõpetamist
10. Bipolaarsed skaalad — hindamine kontrastsete adjektiivide paaride abil
11. Semantilise diferentsiaali meetod (SD) (*Semantic Differential*) — nähtuste tähendite kauguse mõõtmine semantilises ruumis bipo-

laarsete adjektiivide skaalade abil

12. Q-sorteerimise meetodika (*Q Methodology*) — adjektiivide sorteerimine mingi kriteeriumi alusel hinnangurühmadesse. Kasutatakse põhiliselt isiksuse suundusomaduste mõõtmiseks (enesehinnang, väärtusorientatsioonid jne)
13. Isiksuse konstruktide test (*Personal Construct Test*) püüab kindlaks teha, milliseid bipolaarseid adjektiive ja kui palju kasutab testitav kaasinimeste iseloomustamiseks
14. Sotsiomeetriline test (*sociometry*) — grupiliikmete vastastikune hindamine, mille tulemusena saame kindlaks teha iga grupiliikme staatuse grupis
15. Paarilise võrdluse test — teatud elunähtuste järjestamine paaride kaupa eelistamise teel
16. Portreetest — sõnaliste portreede või piltide eelistamine
17. Situatsioonitest — probleemituatsioonides (reaalsetes või kujutuslikes) lahenduse otsimine
18. Valiktest (*selection test, Auswahltest*) — antud esemete, värvide, piltide ja väidete hulgast sobiva väljavalimine
19. Joonistustest — nt. näo, inimese, puu, maja, küla joonistamine
20. Assotsiatsioonitest — verbaalsetele või mitteverbaalsetele stiimulitele vastamine sõna või lausega esimese mulje mõjul
21. Dialoogiline tehnika — informatsiooni kogumine testitava kohta vestluse, intervjuu või mängu käigus

Klassifikatsioon on mõeldud testide kohta kogutud informatsiooni (testide kirjeldused, võrdlused teiste testidega, rakendamiskatsed, teoreetilised põhjendused, kriitilised artiklid jne.) talletamiseks. Katseliselt on seda praktikas rakendatud ja selle käigus parandatud.

Buroo'i Vaimse Mõõtmise Instituudi üheksandas aastaraamatus on esitatud 50 konkreetset testi tsiteerimise sageduse pingereas [Mitchell, 1985, lk. XVIII]. Püüame neid teste klassifitseerida mõõtmisobjekti ja protseduuri alusel. Isiksuseküsimumustikke (suunduse, psühhoseisundi, karakteri- ja temperamentide) on tsiteeritumate testide loetelus 18, objektiivseid tunnetusteste 12, kogemusteste (jõudlusteste) 5, projektiivsete 4 ja isiksuse objektiivsete 3. Ülejäänud 8 testi pole võimalik pealkirja järgi liigitada.

Esimese 10 kõige sagedamini tsiteeritud testi hulgas on 4 isiksuseküsimumustikku, 3 objektiivset tunnetustesti, 1 kogemustest, 1 isiksuse objektiivset ja 1 projektiivset. Ilmselt on kõige sagedamini kasutatavad psühhoseisundi, suunduse, karakteri ja temperamenti mõõtmise küsimustikud. Konkreetsetest testidest on esikohal MMPI (339 tsiteeringut), teisel kohal WISC (299) ja WAIS (291).

KIRJANDUS

- Ballard P.B. Group Tests of Intelligence. Third impression. Toronto, London, New York: Hodder and Stoughton LTD, 1925.
- Botterbusch K.F., Michael N.L. Testing and Test Modification in Vocational Evolution // Memorie, 1985.
- Cattell J.McK. Mental Tests and Measurements // Mind. 1890, N 15.
- Cattell R.B., Warburton F.W. Objective Personality and Motivation test. University of Illinois Press, Urbana, Chicago, London, 1967.
- Galton F. Psychometric Experiments // Brain. 1879. N 2.P. 149 - 162.
- Carrett H.E., Schneck M.R. Psychological Tests, Methods, and Results. New York, London: Harper and Brothers. 1933.
- Heiss R. Handbuch der Psychologie: Psychologische Diagnostik. Göttingen, 1963.
- Hörmann H. Theoretische Grundlagen der projektiven Tests // Psychologische Diagnostik / Hrsg. R. Heiss. Göttingen, 1963. S. 71 - 113.
- Kline P. A Handbook of Test Construction to Psychometric Design. Cambridge: University Press, 1986.
- Lienert G.A. Testaufbau und Testanalyse. 2. Auflage. Weinheim / Berlin: Verlag Julius Beltz, 1967.
- Lückert H.R. Der Test in der Persönlichkeitsdiagnostik // Schule und Psychologie. 1958. N 7. S. 201 - 212.
- Meili R. Lehrbuch der Psychologischen Diagnostik. Dritte, stark erweiterte Auflage. Bern und Stuttgart: Verlag Hans Huber. 1955.
- Mitchell J.V.Ed. The Ninth Mental Measurements Yearbook. Volume I/ The Buros Institute of Mental Measurements The University of Nebraska-Lincoln. Lincoln, Nebraska, 1985.
- Toim K. Isiksuse psühodiagnostika. Tartu, 1983.
- Анастаси А. Психологическое тестирование. Книга 1 - 2. М.: Педагогика, 1982.
- Бодалев А.А., Столин В.В. Общая психодиагностика. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987.
- Психологическая диагностика: Проблемы и исследования / Под ред. Гуревича К.М. М.: Педагогика, 1981.
- Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. М.: Просвещение, 1985.
- Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980.
- Платонов К.К. Проблемы способностей. М., 1972.

О КЛАССИФИКАЦИИ ТЕСТОВ

К. Тойм
Резюме

Статья знакомит с классификацией тестов, используемых в Тартуском университете в лаборатории психодиагностики, и обосновывает их применение. Классификация в основном исходит из трех аспектов: (1) измеряемое явление, (2) измеряемая популяция, (3) процедура измерения.

CLASSIFICATION OF TESTS

K. Toim
Summary

The article describes the classification of the tests used at the Psychodiagnostical Laboratory of Tartu University. The classification of the tests is based on three parameters: (1) the phenomenon measured, (2) the population measured, (3) the procedure of measurement.